

PRESENTACIÓ

JOANDOMÈNEC ROS
President de l'Institut d'Estudis Catalans

L'Institut d'Estudis Catalans commemorà l'any 2014, com ho féu tot Catalunya, el tricentenari del setge i la caiguda de Barcelona, l'11 de setembre de 1714. Un simposi de la Secció Històrico-Arqueològica, una jornada de les dues Seccions de Ciències i diverses conferències organitzades per altres seccions i algunes societats filials de l'Institut s'afegiren a les múltiples activitats acadèmiques que, en tot el Principat i més enllà, recordaren l'ensulsiada, l'heroisme dels defensors austriacistes, la duríssima repressió dels vencedors i la lenta recuperació de les activitats econòmiques en un entorn políticament molt diferent i socialment asfixiant. Aquest volum recull la major part de les comunicacions i les conferències presentades en aquestes reunions, i constitueix una contribució considerable al coneixement científic d'un episodi de la història que sovint s'ha mitificat, però que també s'ha apoquit.

En més d'una ocasió, i des d'instàncies diverses, hi ha hagut, tant en el passat com ara mateix, intents d'endolcir no l'ensulsiada, cosa que seria impossible perquè se'n coneix a bastament el resultat, però sí les seves conseqüències. S'ha dit que la crueltat dels combats per tot el Principat, els estralls del setge de Barcelona i la repressió posterior no foren diferents dels de tantes guerres fratricides que xoparen de sang els camps europeus de l'època; s'ha escrit que la victòria filipista i l'aplicació del Decret de Nova Planta significaren l'alliberament dels catalans del jou de l'*ancien régime* i els facilitaren un salconduit a l'Europa moderna i el comerç amb Amèrica. S'ha arribat a dir que «Catalunya va tenir en les polítiques borbòniques un bon aliat. A partir del 1714, el XVIII va ser un segle magnífic per Catalunya; la causa va ser una bonança econòmica general [...] [i] bastantes polítiques del reformisme borbònic, en el comerç, en la indústria, en la creació d'institucions culturals, van ser bones per a Catalunya» (Fernández, 2014), com si el panorama previ al 1714 en aquests àmbits hagués estat d'una aridesa perfectament descriptible.

Les contribucions que es publiquen en aquest volum matisen, i molt, o desmenteixen clarament, aquests aspectes. La quinzena d'autors tracten de la situació política, social, econòmica i cultural abans, durant i, en especial, després de la derrota catalana. Tots els capítols són interessants en tant que aporten dades i reflexions a la historiografia, però em sembla especialment important el tractament de les ciències, així com l'experiència del canvi polític i de la repressió en tots els Països Catalans, perquè no fou només Catalunya qui els patí. La comprovació de com van ser de durs la

guerra i el setge de Barcelona (vegeu, per exemple, el documentat estudi d'Adrià Cases) i la repressió posterior fan esborronar el lector actual, com els passà als testimonis contemporanis.

Allò que s'esdevingué en els altres territoris dels Països Catalans abans o després del 1714 ens ho expliquen Carme Pérez (el País Valencià), Miquel Àngel Casanovas (les Illes), Patrici Pojada (el Rosselló i la Vall d'Aran) i Lluís Guia (la Sardènia catalana). Les seves contribucions reforcen la tesi d'Eva Serra, que constata, com altres autors del volum: «La vocació territorial peninsular i hispànica de la cort de Madrid [...] està fora de dubtes [...]. Però les Noves Plantes no són cap incorporació territorial beneficiosa de la Corona catalanoaragonesa a la monarquia, sinó expressió d'una ocupació espanyola dels regnes de la Corona catalanoaragonesa, els quals són integrats a la monarquia en termes de conquesta violenta. A través d'una ocupació militar, la monarquia, d'hispànica, passa a ser espanyola».

Aquesta ocupació fou terrible. Tal com diuen Josep Catà i Antoni Muñoz en el seu treball: «La repressió tingué un efecte il·limitat. Abastà tots els sectors socials, tots els racons del país, tota la seva estructura institucional, la seva economia, la seva estructura defensiva militar, la seva llengua, el seu sistema universitari, la seva organització gremial, els seus símbols i, tot plegat, el seu imaginari col·lectiu, atès que el seu propòsit fonamental era fomentar primer la por com a instrument de sotmetiment i, un cop aconseguida la submissió resultant, arribar a l'oblit del passat sobirà per sempre».

Aquest model repressiu, «basat en l'ús arbitrari i indiscriminat de la força militar sobre tots els sectors i àmbits socials [...] va crear escola i fou aplicat mecànicament en temps posteriors: avalot de les quintes i bullangues del segle XVIII, "jamàncies" i bombardejos del segle XIX, estats de guerra als segles XIX i XX, dictadures de Miguel Primo de Rivera i de Francisco Franco». No és estrany que Josep M. Torras i Ribé parli de «terrorisme militar pur i dur», de «guerra psicològica», de «guerra d'extermini».

El resultat, però, es pot qualificar de tret per la culata: «En tot cas, si bé l'impacte immediat de la repressió fou brutal, un repàs a la història posterior no pot més que certificar el fracàs del seu gran objectiu: l'oblit. El creixement econòmic i demogràfic de la segona meitat del segle XVIII i la Renaixença del segle XIX, basada en aquell, posaren les bases del catalanisme contemporani i la recuperació d'un cert nivell d'autogovern

durant els períodes 1914-1923, 1931-1936 i de 1980 en endavant» (Josep Catà i Antoni Muñoz).

Francesc González fa un resum ben il·lustratiu de la situació demogràfica, comercial i econòmica del Principat a cavall dels segles XVII i XVIII; ens recorda una frase de Voltaire que, ella sola, compendia el paper capdavanter de Catalunya en l'Europa del seu temps: «Catalunya pot prescindir del món sencer, i el món no pot prescindir d'aquesta» (Voltaire, 1751).

Jaume Torras i Elias posa en el seu context l'auge de l'economia catalana, suposadament afavorida per diverses legislacions estatals: «La victòria borbònica comportava l'ocupació de Catalunya per un exèrcit permanent, i el cadastre havia de cobrir la despesa militar. S'ha de comptar l'estacionament de tropes que no baixarien mai dels vint mil homes, una xifra inimaginable en els territoris metropolitans de la monarquia, i [...] també el cost de grans construccions militars, la Ciutadella, el castell de Figueres, etcètera. Tot ho pagaven els catalans, però tot es gastava a Catalunya». I segueix: «tot indica que, després dels decrets, el comerç de Catalunya amb la resta d'Espanya va créixer sensiblement en forma d'exportació de manufacturats diversos que cobrien amb escreix les compres que s'hi feien. La supressió de les antigues duanes és al darrere d'aquest creixement, però no n'explica la magnitud ni les característiques».

La fiscalitat va augmentar molt en una època de postguerra. Una de les exportacions més importants de Catalunya, la de l'aiguardent, es trobà doblement amenaçada, per «un impost a l'exportació en un moment molt delicat, perquè l'aiguardent català es trobava amb competidors que fins aleshores no tenia [...]. Sense abandonar els mercats del nord, que seguirien essent fonamentals [...], els aiguardents catalans van entrar en un mercat que [...] fins aleshores era marginal: les colònies americanes d'Espanya, on estarien a cobert de la competència francesa». Així, «l'exportació d'aiguardent, i en menor mesura de vi, assolí al final del segle XVIII valors abans impensables». L'apèndix sobre l'aiguardent (de Josep M. Puiggròs) és ben interessant.

Torras i Elias indica que hi ha més coses darrere la recuperació de l'economia catalana que l'obertura del comerç a les colònies americanes i el «proteccionisme que s'associa al desenvolupament de la indústria tèxtil a Catalunya», i dóna la paraula a un contemporani, Antoni de Capmany, que, més de dos segles enrere, desmuntava les tesis oficials (les de llavors i les d'ara) segons les quals la Nova Planta fou una benedicció per al comerç català.

Pel que fa al dret català, Tomàs de Montagut en passa la pèrdua: «L'intent de transferir les lleis de Castella a Catalunya en la seva integritat va fracassar, però la construcció d'un ordenament jurídic de nova planta modern per a Catalunya [...] tampoc no es va dur a terme. Amb la Nova Planta per a Catalunya es va negar

la seva personalitat nacional i la seva condició de subjecte de dret públic. No es va reconèixer Catalunya com a poble amb capacitat plena d'autonomia i d'autogovern, sinó que fou assimilada a Castella pel que fa al dret públic i progressivament també pel que fa a alguns altres elements culturals com la llengua. El dret oficialment vigent a Catalunya durant el segle XVIII es va caracteritzar per ser el resultat d'una mescladissa d'elements diversos que el feien força inoperant».

La resistència de la llengua és paradigmàtica, però no pas única. Per Albert Rossich, aquesta resistència fou passiva, no pas activa com en segles posteriors. Explica «per quin motiu la llengua catalana no va desaparèixer, tot i la pertinàcia de la política lingüística de la monarquia a estendre l'ús del castellà en detriment del català. Senzillament, era més forta la rutina que no pas l'oposició. És clar que rutina no és resistència activa i conscient, com s'ha volgut veure a vegades. No era una actitud èpica, però va resultar efectiva [...]. [Les] disposicions lingüístiques no es veuen [...] com un perill. Les queixes vénen per greuges que no són els lingüístics, per agressions en el terreny econòmic, polític, judicial. Per la destrucció de cases i viles, per la invasió de funcionaris castellans (vistos com a estrangers), per la marginació dels catalans de les instàncies de poder».

Pel que fa al conreu de les ciències, Josep M. Camarasa escriu: «El 1714 va suposar un daltabaix en la vida de molts [naturalistes], com en la vida del país sencer, però la continuïtat en l'interès pel saber es va mantenir i en pocs mesos es van reconstruir els lligams amb els antics corresponsals i se'n van construir de nous. Acceptada la derrota, la majoria va optar per incorporar-se, com més aviat millor, a les noves estructures de poder i, més tard, a les noves institucions professionals i científiques creades pels monarques de la casa de Borbó». Però ens recorda que encara s'ha estudiat molt poc aquest període.

Una cosa semblant explica Antoni Roca: «la contribució dels estudis generals catalans, que foren víctimes de la Nova Planta borbònica, no ha estat prou estudiada [...]. La seva desaparició després de la Guerra de Successió interrompé qualsevol possibilitat de renovació. La creació d'una nova Universitat a Cervera, fonamentalment resultat de la repressió borbònica contra els estudiants i els professors, no aconseguí consolidar una activitat científica rellevant». I conclou que «tot i el desastre de la Guerra de Successió, l'activitat econòmica, prou dinàmica d'abans de la contesa, es reprenqué aviat, amb l'inici d'un procés d'industrialització. L'existència d'una societat activa es manifestà en iniciatives com la càtedra pública de matemàtiques (1756), la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1764) i l'establiment d'ensenyaments professionals per part de la Junta de Comerç a partir de 1769».

Ferran Sabaté tracta de les publicacions científiques

de l'època, en especial de les obres naturalistes i mèdiques. Per aquest autor, el «balanç de la producció científica en català als segles XVIII i XIX [...] és pobra, però no un desert, com es creia al segle XX. Les obres originals són poques [però hi ha] traduccions i recopilacions d'obres d'autors forans; junt amb vocabularis de termes científics amb la seva correspondència catalana».

Jacint Corbella fa un repàs dels metges catalans de l'època dins i fora del Principat; explica, en relació amb la medicina, un dels disbarats a conseqüència de la derrota en la Guerra de Successió: «es va perdre l'ensenyament de la universitat de Barcelona. L'hospital sí que va quedar, però sense capacitat docent. Van quedar els malalts de la Santa Creu, amb un hospital molt gran, però no s'ensenyava als metges. A Cervera hi havia facultat, però no hi havia malalts». Sorpren que el que no havia aconseguit la parca durant la guerra no ho acabessin de rematar les malalties en els anys subsegüents, mancats de metges ben formats.

Caldrà tenir en compte que, com han recordat sovint reconeguts historiadors (i com jo també he assenyalat; Ros, 1999 i 2016), la història és contingent, i tot i que hom hi pot identificar punts d'inflexió que marcaren canvis de tendències (com ho fou l'Onze de Setembre del 1714), ningú no pot dir què s'hauria esdevingut si no s'haguessin produït aquells punts d'inflexió. Tornant a la citació de Fernández (2014) que obria aquestes línies, no es pot afirmar que tots els «beneficis» que suposadament representà per a Catalunya la caiguda sota el jou borbònic no s'haurien obtingut igualment amb un resultat diferent de la Guerra de Successió; les aportacions que es fan en aquest volum més aviat farien pensar tot el contrari.

Així ho afirma el degà dels nostres historiadors, Josep Fontana, en diferents punts de la seva obra; per exemple: «Ni la política dels Borbons ni les propostes "il·lustrades" de la burgesia catalana serveixen per entendre [...] l'expansió econòmica del segle XVIII]. En la seva base hi ha [...] el creixement de la producció agrària, que correspon al considerable augment de la

població de Catalunya des de la fi de la Guerra de Successió» (Fontana, 2014), i al comerç (interior, i amb la Península, Europa i Amèrica) dels productes que se'n deriven.

Coincideixo amb Antoni Simon quan conclou que «no es pot traslladar als catalans del segle XVII i de començaments del segle XVIII determinats ideals polítics i intel·lectuals del món contemporani, els quals han intentat transformar un model i una cultura política castellanoespanyols amb uns valors i referents propis, els quals estan ben arrelats i madurats des de fa segles». Però, tal com escriu Eva Serra: «La política imperial dels Habsburg començà a ser un factor distorsionador, però el sistema polític català, amb poques coincidències amb els interessos d'aquesta monarquia, mostrà capacitat de resistència i transformació. Amb la nova dinastia, en canvi, pateix un tall substancial en quedar-ne liquidada la pròpia evolució. Aquest fet ha comportat i ha generat molts costos econòmics, socials, polítics i culturals que encara arrosseguem».

Aquest volum fa importants aportacions al coneixement cabal d'aquests costos i suposa una contribució fonamental a la historiografia de la Guerra de Successió.

REFERÈNCIES

- FERNÁNDEZ, Roberto (2014). *Cataluña y el absolutismo borbónico*. Barcelona: Crítica; Lleida: Universitat de Lleida.
- FONTANA, Josep (2014). *La formació d'una identitat: Una història de Catalunya*. Vic: Eumo.
- ROS, Joandomènec (1999). *Proposicions il·luminadores i insensates: Reflexions sobre ciència*. Barcelona: Empúries.
- (2016). *La saviesa combinada: Reflexions sobre ecologia i altres ciències*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- VOLTAIRE (1966 [1751]). *Le siècle de Louis XIV*. París: Garnier-Flammarion.